

УДК 341.1/8:347.85

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.50>

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОСТАЦІОНАРНОЇ ОРБИТИ: МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ТА МІЖНАРОДНИМ КОСМІЧНИМ ПРАВОМ

Семеняка В.В.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-1621-9694
e-mail: semenyaka@gmail.com*

Семеняка В.В. Правові питання використання геостационарної орбіти: між національними інтересами та міжнародним космічним правом.

Стаття присвячена дослідженню правових питань використання геостационарної орбіти (ГСО) у контексті національних інтересів та міжнародного космічного права. ГСО є дефіцитним природним ресурсом, що має вкрай важливе значення для розміщення телекомунікаційних, метрологічних, навігаційних космічних апаратів, а також розв'язання наукових і військових завдань. Через обмеженість геостационарних позицій, використання орбіти є предметом міжнародної конкуренції, що потребує ефективного правового регулювання для забезпечення справедливого до неї доступу та усунення потенційних міждержавних конфліктів.

Відзначена правотворча діяльність Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), який відповідає за розподіл геостационарних сегментів, необхідних для функціонування космічних апаратів. Механізм розподілу обмежених природних ресурсів між державами передбачає застосування МСЕ таких додаткових критеріїв як тип та геопросторове відношення території певної держави.

Окреслено правові наслідки ухвалення Боготської декларації, відповідно до якої ГСО розглядається як природний ресурс, що не є частиною космічного простору. Особливу увагу приділено нормам конституційного права Колумбії та Еквадору, що передбачають реалізацію абсолютного та виключного суверенітету цих держав щодо сегментів орбіти геостационарних супутників, які відповідають їхнім територіям.

Установлено, що регулювання геостационарних відносин на внутрішньодержавному рівні породжує низку правових питань щодо співвідношення національних інтересів і міжнародних зобов'язань держав у сфері використання орбітальних ресурсів.

Визначено, що конституційно-правове визнання сегментів ГСО частиною території окремих екваторіальних держав демонструє суттєві відхилення від усталених норм і принципів міжнародного космічного права. Підкреслюється необхідність модернізації міжнародного космічного права – формування нових міжнародно-правових конструкцій, спрямованих на вдосконалення інструментів, що забезпечують справедливий і ефективний розподіл компонентів орбіти геостационарних супутників.

Ключові слова: Боготська декларація, Договір про космос, екваторіальні держави, геостационарна орбіта (ГСО), космічне право, космічний простір, справедливий доступ.

Semenyaka V.V. Legal issues of the use of geostationary orbit: between national interests and international space law.

The article is devoted to the study of legal issues of the use of geostationary orbit (GSO) in the context of national interests and international space law. GSO is a scarce natural resource, which is extremely important for the placement of telecommunication, metrological, navigational spacecraft, as well as for solving scientific and military tasks. Due to the limitations of geostationary positions, the use of the orbit is a subject of international competition, which requires effective legal regulation to ensure fair access to it and eliminate potential interstate conflicts.

The law-making activity of the International Telecommunication Union (ITU), which is responsible for the distribution of geostationary segments necessary for the functioning of space vehicles, was noted. The mechanism of distribution of limited natural resources between states provides for the application of such additional criteria as the type and geospatial relationship of the territory of a certain state.

The legal consequences of the adopted Bogotá Declaration are outlined, according to which GSO is considered a natural resource that is not part of outer space. Special attention is paid to the norms of the constitutional law of Colombia and Ecuador, which provide for the realization of the absolute and exclusive sovereignty of these states regarding the segments of the geostationary satellite orbit that correspond to their territories.

It has been established that the regulation of geostationary relations at the domestic level gives rise to a number of legal issues regarding the balance of national interests and international obligations of states in the field of using orbital resources.

It was determined that the constitutional and legal recognition of the segments of the GSO as part of the territory of individual equatorial states demonstrates significant deviations from the established norms and principles of international space law. The need to modernize international space law is emphasized - the formation of new international legal structures aimed at improving the tools that ensure a fair and effective distribution of the components of the orbit of geostationary satellites.

Key words: Bogotá Declaration, Outer Space Treaty, equatorial states, geostationary orbit (GSO), space law, outer space, fair access.

Постановка проблеми. У контексті стрімкого розвитку космічних технологій одним із ключових питань теорії та практики космічного права є правове забезпечення ефективного використання ГСО. Ця орбіта є природним ресурсом, розташованим у площині земного екватора на висоті приблизно 35,786 км від поверхні Землі. Її унікальні особливості визначаються тим, що добовий період обертання даної орбіти є рівним періодові обертання Землі. Штучний супутник, який рухається на цій орбіті, постійно перебуває над однією й тією ж точкою земної поверхні. У зв'язку з цим, використання державами частотно-орбітального ресурсу ГСО є вкрай важливим для розміщення телекомунікаційних, метрологічних, навігаційних космічних апаратів, а також розв'язання наукових і військових завдань.

Однак фізичні обсяги ГСО не є безмежними: кількість місць для розташування геостационарних супутникових систем обмежена. Зростаючий попит з боку держав на використання сегментів ГСО породжує серйозну міжнародну конкуренцію. До цього додаються проблеми у застосуванні юридичних критеріїв, які мають забезпечити рівноправний доступ всіх країн до вказаного ресурсу.

Водночас завданням міжнародного космічного права є узгодження національних інтересів у розподілу радіочастотного спектра на орбіті із загальновизнаним міжнародно-правовим статусом космічного простору як «надбання всього людства». При цьому слід зауважити, що термін «космічний простір» не має змістовного наповнення положеннями Договору про космос [1]. Зазначена міжнародно-правова невизначеність призводить до різних трактувань норм космічного права. Як наслідок, деякі екваторіальні держави розробляють та впроваджують національні правові конструкції, що закріплюють суверенні права на використання сегментів ГСО над їхньою територією, поширюючи державний суверенітет на окремі ділянки цієї орбіти. Така законодавча практика потребує глибокого правового дослідження, адже подібні прецеденти можуть мати негативний вплив на міжнародний космічний правопорядок.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового регулювання космічних відносин щодо використання ГСО досліджуються наукою міжнародного космічного права. Зокрема, Сільвана Пенья Саффон (2014) пропонує для вирішення поставленої проблеми закріпити спеціальний правовий режим, який гарантує рівноправний доступ до цього ресурсу для всіх країн [2]. Фердинанд Онве Агамаї (2017) [3] також досліджував значення та вплив Боготської декларації на правовий статус ГСО у міжнародному космічному праві. Автор відзначає потребу ефективного правового регулювання для забезпечення справедливого доступу до орбіти. Але відносини національного закріплення прав окремих екваторіальних держав на сегменти ГСО лишаються недостатньо вивченими наукою космічного права.

Метою статті є дослідження правових питань регламентації прав на сегменти (компоненти) ГСО та проведення аналізу потенційних наслідків відповідних юридично значимих дій держав для міжнародного космічного права.

Виклад основного матеріалу. У 1964 році США здійснили запуск першого геостационарного супутника *Syncom 3* [4], що засвідчило нові можливості в комунікаціях і передачі супутникових даних. Це об'єктивно обумовило практичну зацікавленість держав в експлуатації геостационарного компоненту орбітального простору. З огляду на зростаючий інтерес до ГСО, виникла потреба у впорядкуванні та регламентації орбітально-космічних відносин.

Загальні питання використання та дослідження космічного простору визначаються згадуваним Договором про космос, що встановлює основні принципи галузі міжнародного космічного права, тоді як умови та порядок доступу держав до орбіти геостационарних супутників регулюються Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ), який відповідає за розподіл орбітальних позицій та радіочастот, необхідних для функціонування космічних апаратів. Основною метою МСЕ є запобігання конфліктам між державами через конкуренцію за доступ до ГСО та забезпечення паритетного права на користування цією орбітою.

Уперше в статті 33 Конвенції МСЕ 1973 року [5] визначалося, що радіочастоти та геостационарна супутникова орбіта є обмеженими природними ресурсами, які повинні використовуватися ефективно та економно, щоб країни або групи країн могли мати до них рівноправний доступ відповідно до їхніх потреб і технічних засобів, наявних у розпорядженні. Проте закріплений міжнародно-правовий механізм регулювання використання ГСО, як показала практика, виявився недостатніми для гарантування справедливого доступу до дефіцитної орбіти.

Одним із викликів для міжнародного космічного права стало юридичне відстоювання прав деяких екваторіальних країн на сегменти ГСО, які вони вважають несправедливо вилученими з-під їхнього суверенітету. Так, 3 грудня 1976 року вісім екваторіальних держав (Колумбія, Конго, Еквадор, Індонезія, Кенія, Уганда, Заір та Бразилія як спостерігач) провели міжнародну конференцію в Боготі (Колумбія) з метою досягнення рівного доступу до ГСО. За результатами конференції державами ухвалена Декларація першої зустрічі екваторіальних країн [6] (відома як «Боготська декларація») та зроблені наступні узагальнюючі висновки: ГСО і радіочастоти використовуються таким чином, що не забезпечують рівного доступу для країн, які розвиваються і не мають технічних та фінансових засобів, наявних у великих державах; сегменти ГСО є невід'ємною частиною території, над якою ці держави здійснюють свій суверенітет; цей природний ресурс, подібний до повітряного простору або територіальних вод, не може використовуватися без їхньої згоди.

Варто зазначити, що учасники Боготської декларації розглядають ГСО як природний ресурс, який не належить до космічного простору. Вони обґрунтовують, що відсутність офіційного визначення космічного простору та межі між повітряним і космічним просторами унеможливило застосування норми статті II Договору про космос стосовно заборони його націоналізації.

Питання здійснення екваторіальними державами свого суверенітету над сегментами ГСО викликало юридичні дискусії на рівні комітету ООН по космосу, але більшість держав вважає, що ГСО є частиною космічного простору і регулюється Договором про космос [3, с. 29]. Звідси правова позиція екваторіальних держав не була прийнята та визнана такою, що суперечить міжнародно-правовому принципу непривласнення космічного простору. Попри те, що Боготська декларація не мала прямих правових наслідків, але вона однозначно акцентувала увагу до актуальної проблеми рівного доступу до ГСО.

У цьому зв'язку еволюційною нормою міжнародного космічного права можна вважати пункт 196 статті 44 Статуту МСЕ [7], який спрямований на встановлення нових засадничих принципів для розподілу обмежених природних ресурсів ГСО. Передбачається, що радіочастоти і орбіти геостационарних супутників належить використовувати раціонально, ефективно і економно відповідно до положень Регламенту радіозв'язку [8], щоб забезпечити справедливий доступ до цієї орбіти і до цих частот різним країнам чи групам країн з урахуванням особливих потреб країн, що розвиваються, і географічного положення деяких країн. Отже, розподіл обмежених природних ресурсів між державами передбачає застосування МСЕ таких додаткових критеріїв як тип та геопросторове відношення території певної держави. Натомість слід мати на увазі, що виконання зазначеного положення не засвідчує визнання суверенітету чи особливого правового статусу будь-якої країни, території або географічної зони.

Незважаючи на вказані зусилля міжнародного космічного співтовариства, екваторіальні держави, як-от, Колумбія і Еквадор продовжують наполягати на захисті своїх національних геостационарних інтересів. Особливе занепокоєння у сфері правового регулювання використання ГСО

викликають положення їхніх конституційних законів щодо суверенних прав на її сегменти. Згідно з пунктом 3 статті 101 Конституції Колумбії 1991 року [9] частиною національної території Колумбії визнається сегмент ГСО, електромагнітний спектр та простір, у якому він діє, відповідно до міжнародного права або законів Колумбії за відсутності міжнародних норм. Це положення стосується компонента ГСО, який безпосередньо відповідає території Колумбії.

21 березня 2024 р., здійснюючи ратифікацію Договору про космос Колумбія зазначила, що жодна частина цього Договору не суперечить правам, на які вона претендує, і що цей Договір не має тлумачитися як такий, що порушує ці права [10]. У свою чергу Конституційний суд Колумбії підтвердив юридичну належність Колумбії відповідних сегментів ГСО [11].

Крім того, пункт 4 статті 4 Конституції Еквадору 2008 року [12] також закріплює права держави на сегменти ГСО. Відтак встановлений національно-правовий режим передбачає реалізацію абсолютного та виключного суверенітету цих держав щодо компонентів орбіти геостационарних супутників.

Правове регулювання геостационарних відносин на внутрішньодержавному рівні породжує низку юридичних питань щодо співвідношення національних інтересів і міжнародних зобов'язань держав у використанні орбітальних ресурсів. Зазначені норми конституційного права, спрямовані на захист інтересів екваторіальних держав щодо експлуатації сегментів ГСО над їхніми територіями, можуть створювати загрозу існуючому правопорядку у сфері провадження космічної діяльності. Законодавчі положення Колумбії та Еквадору не узгоджуються з основним принципом Договору про космос відносно свободи дослідження та використання космічного простору. Прагнення цих держав встановити суверенний контроль над сегментами ГСО може розглядатися як спроба націоналізації (монополізації) частини космічного простору, що забороняється міжнародним космічним правом. Водночас, реалізація відповідних космічно-правових норм нівелює правовий принцип рівноправного доступу держав до використання ГСО, що є порушенням її міжнародно-правового режиму. Таким чином, аналізовані норми конституційного законодавства свідчать про глибокий конфлікт інтересів екваторіальних країн із базовими принципами міжнародного космічного права.

Між тим намір екваторіальних держав встановити фактичний контроль над космічними ресурсами може мати далекосяжні наслідки не лише для згаданих держав, а й для міжнародної космічної спільноти. Такий розвиток подій не виключає можливості використання відповідних положень як політико-правового інструменту в рамках глобальної політики у цій сфері та діяльності МСЄ. Крім того, негативна національна правотворчість та відсутність консенсусу серед держав щодо рівноправного розподілу орбітальних сегментів можуть стати основними чинниками виникнення міжнародних спорів. Сукупність цих обставин стимулює формування нових міжнародно-правових конструкцій, спрямованих на вдосконалення інструментів, що забезпечують справедливий і ефективний розподіл компонентів орбіти геостационарних супутників.

Висновки. У сучасних умовах, коли зростає зацікавленість держав у обмежених природних ресурсах ГСО, надзвичайно важливо досягти балансу між національними інтересами держав та їх міжнародними договірними зобов'язаннями. Конституційно-правове визнання сегментів ГСО частиною території окремих екваторіальних держав демонструє суттєві відхилення від усталених норм і принципів міжнародного космічного права.

З огляду на необхідність гарантування космічно-правової стабільності, нагальною є потреба модернізації міжнародного космічного права з метою забезпечення справедливого доступу до ГСО для всіх держав, незалежно від їх економічного чи наукового розвитку. Вирішення цього завдання сприятиме сталому використанню радіочастотного спектру та пов'язаних із ним космічних ресурсів для всіх учасників космічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про принципи діяльності держав з дослідженням та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла: Договір від 10 жовтня 1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480/card6#Public.
2. Sylvana Peña Saffon. Acceso a la órbita de los satélites geoestacionarios Propuesta para un régimen jurídico especial. Revista de Derecho, Comunicaciones y Nuevas Tecnologías, ISSN-e 909-7786, N. 11, 2014, 25 págs.

3. Ferdinand Onwe Agama, «Effects of the Bogota Declaration on the Legal Status of Geostation Orbit in International Space Law,» Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence 8, no. 1 (2017): 24–34. <https://www.ajol.info/index.php/nauijlj/article/view/156705>.
4. SYCOM 3, The First Geostationary Communication Satellite, Is Launched. <https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=2139>.
5. International Telecommunication Convention (with an annex, final protocol, additional protocols, resolutions, recommendations and opinions). Concluded at MalagaTorremolinos on 25 October 1973. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201209/volume-1209-I-19497-English.pdf>.
6. Declaration of the first meeting of equatorial countries (adopted on december 3, 1976). https://www.jaxa.jp/library/space_law/chapter_2/2-2-1-2_e.html.
7. Статут міжнародного союзу електрозв'язку. Collection of the Basic Texts of the International Telecommunication Union adopted by the Plenipotentiary Conference, 2022. https://www.itu.int/dms_pub/itu-s/opb/conf/S-CONF-PLEN-2022-PDF-E.pdf.
8. International telecommunication regulations. https://www.itu.int/dms_pub/itu-t/oth/3F/01/T3F010000010001PDFE.pdf.
9. Constitución Política de Colombia, 1991. <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/5431>.
10. The U.S. Department of State issued Depositary Notification No. 2024-018 at. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/04/Space-Outer-Space-Treaty-Notification-of-Deposit-of-Instrument-Colombia-March-21-2024.pdf>.
11. Sentencia C-278/04. Control de constitucionalidad de enmiendas a acuerdo internacional-Alcance. <https://www.corteconstitucional.gov.co/relatoria/2004/C-278-04.htm>.
12. Constitución de la República del Ecuador. 2008. <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/21291>.